

रवि शाक्य, इखाछै, यल

सञ्जन-हृदयाभरण

निकोगु पुनरावृत्ति — १००० प्रति

मूल्य रु. १५/-
Price Rs. 15/-

मु - बिक्री २/-

छत्वाचा खँ

भीगु साहित्यया पुनर्जागरणया छद्म द्यो सदानं लुमंका तये माःह्य
महाकवि सिद्धिदास महाजुया श्व सज्जन-हृदयाभरणया महात्म्य कना
चवने माःगु मडु ।

सज्जन-हृदयाभरण सम्पादन यांनाया कारण न्हापांगु पुनरावृत्तिइ
न्हयथने धुंगु दु ।

दोहा व चौपाईया शास्त्रकथं लक्षण थये खः—

दोहाया (१ व ३) विराम चरणस १३ गू मात्रा दइ । उकी पंक्ति पत्ति
न्हापाया स्वंगः आखः 'ज' गण (।।) छता जुइ मजिउ । (२ व ४)
समचरणस ११ गू मात्रा दयाः अन्तिम निगः आखः गुरु-लघु (।) जुइमाः ।
गथे :—

श्व सन्सारे जन्म जुया, निता हे वस्तु सार ।

भिके बोली-वचन का, याये पर-उपकार ॥

चौपाई निताः जि दु । (१) चरण पत्तिकं १५ गू मात्रा दुगु व
(२) १६ गू मात्रागु । १५ गू मात्रा दुगुली पादया अन्त्यय् निगः आखः
गुरु-लघु (।) हे माः । १६ गू मात्रा दुगुली धाःसा थये मजिउ । गुरु-गुरु
(॥) वा लघु-लघु (।।) अथवा लघु-गुरु जक हे माः ।

परन्तु भीगु भाषाया विशेषतां दीर्घया लघु व ह्रस्वया गुरु याउँक तुं
जुइ फु । अकिं वय्कः सिद्धिदास ककां उज्ज दयेका दी थें—“राग कयाः
धोलां बवना दी सा आपालं बांलाः खने दै ।” तथास्तु !

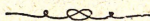
(थनं मूल)

श्री

सज्जन हृदयाभरणा

नेपाल सहर ये देशया कैल-त्वा काछे ननिस चवनहा
सिद्धिदास अमात्य न रचना यागु

दोहा

वेत्तिया सहरस गिर्जा दु का उकी दु घन्टा-घर ।
छापा याकागु थुगु सफू कातोलिक धागु मिसन ॥
थुकी छापा याका प्रकाश याना

(सम्बत् १९७६ साल भाद्रव शुदी १ रोज २ स) १
सम्बत् १९७७ साल बैशाख कृष्ण पक्ष षष्ठी ६ वार ६ स
म्हापां १०००

थ्वया स - १३६

थ्व सफू ग्रन्थकर्ताया स्वाधीन

भूमिका

थौं कन्हे सकल भाषास दोहा चौपाई दयका सफू चोयातः गु दु ।
की (नेपालि) खँ छुं सफू दोहा चौपाई मद्दुया निरिति नीतिया खँ व
स्त्री धर्मया खँ थ्व निता तया दोहा चौपाई दयका (सज्जन हृदयाभरण)
धका नां छुना दयेका बिया । ज्ञानी-जनपिस दोंगु थास बां लाक
दयका बियादिसँ ।

की नेपाले त.ले फुती दुगु 'व' यात 'ओ' धया बोना च्वन ।
तःले फुति मद्दुगुयात 'ब' हे धका बोनाच्वन । आ थ्व किताप छापा
याकागुली 'ओ' धाय मागु कीसं 'व' धका च्वनागुयात 'ओ' धाय माल ।
'ब' यात प्वा फायातःगु, थ्वयात 'ब' धाय माल धका सीका थ्व सफू
बोनादीसा मज्जा ज्वी धका जीं थ्व छत्वाचा खँ च्वया । हाकनं थ्व सफू
दोहा चौपाई धका स्वयवं त्वतादी सते । दोहा चौपाई थ्व नितायात
कण्ठ याना नुगले वयका थ्व फुक्क बोना दीसा थ्व सफूयागु रस बांलाक
काय फै । बोनेगु नं राग कया धीलां बोनादीसा आपालं बांला खने दै
मनं विचार याना दिसँ । हानं थ्व सफुली गनं आखगो, रेफ, बिन्दु
होंगु दै गुलि तक मसि किके माःगु दु उलि तकयात ह्यःयागु कूचा मिले
याना छ धी याना छापा याय माःगुया निरिति न्हापां तया थें लिपा आखः
थातं म चोंया निरिति गनं गनं दोंगु दै उकियात थ्व सफू सोपि महाशयपिसं
दोंगु भिका बोना दिसँ ।

सिद्धिदास अमात्य

नेपाल

श्रो

श्री गणेशाय नमः

सज्जन हृदयाभरण

नीतिया खँ

दोहा

स्मरण यांना गुह्यातं मुनां बिलः जित ज्ञान ।
श्री सरस्वतीया मूर्तिस न्हिनछि तये जिनं ध्यान ॥१॥
सा जया दीहा वृन्दावने ह्मितावो अनेगु खेल ।
भगवान् कृष्णयातः जिनं मनं यांनाका मेल ॥२॥
पर-उपकार ज्वीला धका अधिकं यत्न यांना ।
सज्जन हृदयाभरण थुगु दयका मन यांना ॥३॥

चौपाई

छन्हु लन हरिन तलाजू जोना । पर-उपकार व मुक्ति निता ल्होना ।
इयातुगु खन व हरिं उपकार । भिगू काल उहा हरिं अवतार ।
धन गुलि दत स्व उली मान यायी । गन धन मन्त अन हेला याइ ।
धन जक खीव व जा जुयी ज्ञानी । भिगू दिशास वया फुनावनी हानि ।

दोहा

वृत्ति मद् गन बन्धु मद् मान मयागु देश ।
विद्या सैगू थाये सदुगू तोता बने उगु देश ॥४॥

चौपाई

करपिनि योगु थवके दय मालं । मूल धन वैत खना चवने मालं ।
गन धन मन्त अन सित धाये । उगु उप-प्राण धन धक धाये ।
नके जक फुसा मनु वये न्हाइ । छुत्रुन तयव पछिमा अति न्याइ ।
फुकं वनस चन्दन दुगु खैला । गज-मोति फुकं किसियाके दैला ।

दोहा

सरस्वती-चूर्ण वैद्यया ज्योतिषया व्यवहार ।
जीव व ईश्वर सीकेगु तःधं थुगु स्वता ज्ञान ॥५॥

दोहा

पर्वत पत्ति माणिक गन दै का । सज्जन धैहा गनं-गनं दै का ।
ह्मितकल छोये मद्दुले न्या दँ । गन खु दँ दइ का विद्या याके याद ।
शिष्य व काये उथें सम याना । शिक्षा बिया चवने अमित अन न्वाना ।
खुय मफु खुं नं विद्या-धन जूसा । दाजु-किजां इना काये मफु ब्यू सा ।

चौपाई

करपिनि अवगुण लोमंकी लुमंकि गुण फुकसिया ।
अले तिनि रीसं तोता वनी शान्तिया लड्डू बिया ॥६॥

चौपाई

समरथ दत्त धासा इयातुगु मद्दु छुं हे । वँ जक वनिहास्या छुं हे मद्दु दूरे ।
विद्या जक सल स' फुक थव देश । करपिनि योगू खँ नं जुड मेल ।
तये जिल म सीक विद्या-धन धाये । हरण वइत जुनुं म फु याये ।
सियि मखु धका विद्या फुक सेने । गुलि दत्त शास्त्र श्रव्या उगु येने ।

दोहा

ध्यान विना नं ज्या छत्तीं सिधया ओंगु मद्द ।

अन्न विना नं जीवयातं प्राण जा चोंगु मद्द ॥७॥

चौपाई

पर-उपकार घाना जुये फुसा । छापं तिनां थ्यें शोमा दइ स्प सा ।

घुसु-घुसु चुला सिंह तिना जूगु । बान लागु मखु का श्वयेव जा उगु ।

सिद्धि जक न्यो हुँ विद्या नेने म्वाका । नेना स्व का भोग धन नेने म्वाका ।

गुण जक नेना स्व रूप नेने म्वाल । शील-स्वभाव न्यों कुल नेने म्वाल ।

दोहा

मुने मा विद्या व धन निता म्वाइ धका शछि दँ ।

धर्म यायत ज्वी सदा-सदां म्वाई धका न्हिछितं ॥८॥

चौपाई

स्यनि जि श्व धका मन नं खंका । सुमुक म च्वनि न्हिनछिन व का ।

गुगुलिन धन वइ सनी उगू ज्या का । थुलि वन काल खयरं खनि वं का ।

मालि व नं थाय जुइगु व लाभ । च्वयगु व बबनेगु ल्या सयेकि व साप ।

मिले जुया ज्या-जि घाना जुई । चानं-न्हिनं लाभ वनं घाना जुई ।

दोहा

म्वागु ज्यास मन म छोसें मागु ज्यासं छो ।

अले वो ज्या सिद्ध जुया लाभ जुइ वया सो ॥९॥

चौपाई

ज्ञानी गुणी धाकों सतसंग याइ । सदा वनं अति लाभ जा याइ ।

घौछि काल खेरे जा म छोइ । सदां लाहायात व नं ज्या बोइ ।

बास जुल थुगु छें भी जुल परदेशी । श्व फुक जाहान जुल श्व विदेशी ।

आयु वुगु फुयव थनं दने माली । चेतन वुह्य नं थुली धक हाली ।

दोहा

मन जा थिर नं गबलें हे सुमुकं चोंगु म दू ।
मिखां खँको वस्तुयाके हिला-हिला मन जू ॥१०॥

चौपाई

सेनेन्ह्याई गुलि दत ज्या-जि फुक बोना । चिज-बिज गुलि दु श्वये न्ह्याई बोना ।
चानं-न्हिनं ज्यास ध्यान घाना चोनी । सुख यायी व नं लाम घाना सो नी ।
सुमुक म च्वनी उद्योग घाना । वस्तुया गुण श्वयी परीक्षा घाना ।
चिज-बिज दयके धका मन धाई । ज्या-जि फुक सयके अकील नं धाई ।

दोहा

ज्ञान विना न सुं मनू धार्मिक जूगु म दू ।
सूर्य चन्द्र मत म दु सा खिउंगु तंगु म दू ॥११॥

चौपाई

न्यनेवं सयकि आखः बोन घासा । पाठशाला वनेत वैत स्वा पासा ।
चानं-न्हिनं आखले वया मन ओनी । थ्व हे मचा नं सुख सिया चोनी ।
फुति-फुति जक जुया घले लख जा का । विद्या व धर्म थथे दयेके मा का ।
भति-भति चा हया दना च्वन छेँ जा । अकिल अति दु का ईखुंचया श्वे जा ।

दोहा

बीज म दयकं छुं वस्तु बुया जा ओगु म दू ।
पुसा हे मतस्येँ धौ गनं फिउगु खंगु म दू ॥१२॥

चौपाई

सिद्धि जा म जुल ज्या उद्यमं तोता । सिंहया म्हुतुस मृग अथेँ हे वोंला ।
कर्म-कर्म धका उद्यम जा तोती । म सिसे हामले चिकं गन ओ नी ।
घल-चाक छपा नं म न्ह्या रथ सो-सो । उद्यम कर्म नितं मा सो-सो ।
न्हिला-न्हिला लक्ष्मी उद्यमं बोई । अत्सी नं अलक्ष्मी न्हिला जा बोई ।

दोहा

घां लाई मखु का गबलें हे याना जू सा उद्योग ।
विद्या सःसा धन म दु सां याय मते न्हं शोक ॥१३॥

चौपाई

न्यने मफु न्हायपनं पुराण व वेद । मोतिचा सुया नं छु याय व जेक ।
छ भ्वा छ धुतु नके मफु अन्न । लुंया चुरि तियां धाई मखु धन्य ।
म दु गन वैद्य खुसी धनी धाहा । जुजु व पण्डित म दू गन हानं ।
उगुलि देशस न्हिछि चवने म्वालं । व्यर्थ म वंक ज्या जा सने मालं ।

दोहा

सज्जन मनुष्यया संगतं नं मूर्ख नापं भिना वै ।
पलेला-लपते लः वं सा मोति थें लः सना वै ॥१४॥

चौपाई

ल्वापु व धनया कारबार हानं । करपिनि मिसा लिसे न्हिनछि च्वनि हानं ।
थुगु हिं उगु हिं धका जक धाई । लित-लात म बिसे हकि जक धाई ।
सदा नं न्हयोने चोना च्वनि थातं । थुगुली खुत्ता खन यपि मखु हानं ।
ऋणया शेष शत्रुयागु शेष । मियागु शेष थुगू स्वता शेष ।
पुसा जक दयव हानं जाया वोई । बुद्धि दुहा जू सा थुलि फुका छोई ।

दोहा

रूप यौवन दः सा नापं बू सा तःधं फूल ।
विद्या म दु सा बांमला सुबास म दुगू फूल ॥१५॥

चौपाई

नुगलस म दुगू सफुलि दुगू आखः । करपिनि ल्हातिस लाना च्वनि दाम ।
संग्राम बेला छें स लाइ फौज । थुगुलि स्वता खं जा बाँचा जुल श्वो व ।
फोगिन जुयव मान तनि वोया । निर्धन जुयव बुद्धि फुयी वोया ।
अल्सी जुयव ज्या फुक सेना चोनी । रीस जक दयव फुक सेना चोनी ।

दोहा

पण्डितयागु संगत नं मूर्ख ज्ञान अति श्वी ।
स्वाँया संगत ला गुलि छेँले चवने दत की ॥१६॥

चौपाई

भुनुँ-भुनुँ हाला भँबः जुय माल । बन हिला केतकि स्वाँया रस काल ।
गुणी जन गन दु खोज याय माल । वयागु दुगु ज्ञान भीसं काय माल ।
सदा नं स्वाय जि धका विद्या सेने । अथे हे धका वृत्तिस मन येने ।
काल कपालस गल धक भापा । धर्म यायत बने न्हे जा चिला न्हापा ।

दोहा

थुलि उलि स्वाइगु मसियाव छाँ हे लाइगु धका ।
सी छन्हु न्ह्योतं ज्या लने मा धन जिं दयके धका ॥१७॥

चौपाई

दुष्टया मित्र गन दया चोनी । आपा फोन सा सुनां बिया चोनी ।
धन न सुयागु प्वाथ जाया भोगू । म भिनगु बुद्धि सुया म वोगू ।
वेदया फल जा होम धका याये । शास्त्र स्वयाया फल भिगु ज्या याये ।
कलातया फल जुल काय-मचा दैगू । धनयागु फल जुल दान याय फैगू ।

दोहा

सत्य वचन ल्हाय फुसा सदा व नं सुख सी ।
वचन झूठ जुयव सदां व नं अति दुख सी ॥१८॥

चौपाई

प्राणीयात धनया अतिकं आशा । व थें स्वायगु नं अधिकं आशा ।
बुढाया त्यासेहा कला अति यो का । गथे खुँया खिमिला अति यो का ।
तुया चवनी धन नं तना तये फू सा । फुना वनी मखु श्व अवश्य नं जूसां ।
खुसिस लख सुइ तना तु म वो सा । लाभ पाय मागु थये धका सो सा ।

दोहा

गुसि म्वान उल्लितुं धन दु सा दिन वनी सुखं ।
धन छुं म दु सा म्वाना चोंसां दिन वनी दुःखं ॥१९॥

चौपाई

यायगु आराधना पुण्ययागु माल । सेवा यायगु शास्त्रयागु माल ।
ध्यान यायगु ईश्वरयागु माल । इच्छा यायगु मोक्ष-पद माल ।
सदा नं लाभ दया वो चोनी । काय व म्हचायं सेवा याना चोनी ।
मधुर बोलीहा कला दया चोनी । विद्या सई अति सुखी व जा सो नी ।

दोहा

योगू ल्हाना जू खँ सदां पेंगू दिगे सुख दै ।
कक्क्या म योगू खँ म दु सा वया सकलें बस वै ॥२०॥

चौपाई

नो नं म वासे बरू सुंक च्वने ज्यू का । झूठ वचन ल्हाये जा म ज्यू का ।
मिज नं मिसा जुया चोने बरू ज्यू का । करपिनि मिसा जा कलात मज्यू का ।
थुगुलि लोक नं सिना वने ज्यू का । करपिनि ऋण कया नये जा मज्यू का ।
ज्या जि याना नयेगू अधिकं ज्यू का । करपिनि ऋण कया नये जा मज्यू का ।

दोहा

योगू खँ ल्हा सदा-सदां तं-तीं लो मंका ।
थः शीतल सा कक्क्या नं ज्वीगु मनं खंका ॥२१॥

चौपाई

उमेर वनेव विषय म दु खेले । धन फुना वनेव जाहान म दु खेले ।
लख सुना वनेव पुखुलि म दु खेले । ब्रह्म ह्यसीव संसार म दु खेले ।
कविता म सहाया विद्या छु या सःगु । गरीब म नकुहाया छु या थन थःगु ।
दया भति म दुहाया धर्म खेले दैला । राजनीति म स्पूहा जुजु जुये फैला ।

दोहा

स्पर्शमणि नं थीव नं जा जू वनी न्हं व जा लुँ ।
पण्डितयागू संगत नं सज्जन ज्वी उह्य लुँ ॥२२॥

चौपाई

घौछी म तोते थुलि बुद्धि दुह्य जूसा । मिसा व बालक रोगी गुह्य जू का ।
दुगु धन—दौलत दास पशु हानं । विद्या अभ्यास सज्जन-सेवा हानं ।
याना चोना धर्म दोलं-दो भीसं । थुगू छता पाप छु जुयी घाइ भीसं ।
याय मते पाप थुलि मनं भापा । भति-भति जुना नं घले लख जा का ।

दोहा

दाजु किजा दु थासे यायगु दइगू ज्ञानया मूल ।
दयकी उन्नति थवगु बोली सुख सीगूया मूल ॥२३॥

चौपाई

चिकि धीन सपानि किसि तवधीन । सुख-दुःख विषये थव थे खने थीक ।
दुःख बिय त्योह्य शत्रुयात जू सां । याय उपकार यत्न याना जू सां ।
थवत शत्रु मेवं याना चोंगू । थम न शत्रु नेपित याना चोंगू ।
प्रकाश याय मदु थुगू लुँ जा स्वैतं । अपमान मालिकयागु कने मदु स्वैतं ।

दोहा

ज्ञान कला व शिक्षा हनं दयकी फुकं प्रकार ।
करपिनि बोलिया थवगु बोलीं याय मा श्व प्रचार ॥२४॥

चौपाई

गुह्य मनुष्य विषवस अति लोभी । मिसायागु योवन मन तया सो ज्वी ।
चोरी व जारी पापीया साक्षी चों ज्वी । अधिकन मूर्खह्य मनू व जा सोनी ।
धन मुने माल का कवे धका लं का । बखतस फुकेव विराग थें चोंका ।
गुलि दत वस्तु सियके मन याना । याना जुय थुलि लुँ तन-मन याना ।

दोहा

धर्म विना नं तवधंगू मेता छुं ज्ञा म दू ।
उकिया नींतिं थो मनुष्य धर्मस तत्पर जू ॥२५॥

चौपाई

खिति-खाति सिला यचूका जूये । लुसि-लासि घेना सँ-सँ खाना जूये ।
तुति लाहा सिला तुईका जूये । सदा नं धर्मया ज्या-जि याना जूये ।
अविवेकी जुजु जज जुइ पक्षपाती । मन्यायी भिंगू लँस पण्डित धापीं ।
साक्षी गन च्वनी झूठ बोली याना । म च्वने थुगु थास तन-मन याना ।

दोहा

अत्सी मनुष्यं लि ला सा नं ज्यास म छोइ का मन ।
लाइ मखु सिद्धि वो मनुष्यं दनिगु नापं फुकी धन ॥२६॥

चौपाई

शत्रुया गुण नं भिंगु जू सा काये । गुर्यागु जू सा नं अवगुण तोता छोये ।
सदा नं तवधं म दू व जा जूये । चिकिधं सदा नं म दू व जा जूये ।
निहा दाजु-किजा शिष्य-गुरु हानं । भेद खने मते उथें खने मान ।
निहा दना च्वना खँ-खँ लहाना च्वनी । अमिगु दथु नं वने मते सो नी ।

दोहा

पूर्व जन्मया कर्म नं जुल धका धनी निर्धन ।
उकिया नींतिं लोक फुक उथें खने तन-मन ॥२७॥

चौपाई

लहिना तय मा मामु बबुयात । बालक बुडा दाजु-किजा यातं ।
कलात व मित्र दास दासीयातं । दु थे फु थे नकाव लहिय फुकयातं ।
न्याकु पाक च्वने बगी बल धा सा । भिकु ति पाक च्वने सल बल धासा ।
सछिकु पाक च्वने किसि बल धा सा । भिकु पाक च्वने बैल बल धासा ।

दोहा

विचार म यासे ज्या सनी थुलि हानी थुलि लाभ ।
साहसी धाये वो मनुज्य दुःख सी न्हां वं साप ॥२८॥

चौपाई

खेती व व्यापार चाकरी हनं मेगू । कालिगर विद्या व्याज काय दैगु ।
अनेक कला दु परिश्रम याये । ख्व फुक यानाव धन जम्मा याये ।
न्ह्याक गुण दतसा नं निर्धनी जू सा । तोति स्व काय कलात नं जूसां ।
तवधन धनं थुगुलि सन्सार । धन विना सुयात माल बिल काहे ।

इति श्री सिद्धिदास अमात्य विरचिते
सज्जन हृदयाभरण प्रथम सर्ग ॥

चौपाई

सा-सागु नय मते छह्य जक चोना । च्वने मते थमं याकचा वोना ।
याकतन चिन्ता धनया मते य.ये । याकचां छोह्य थना मते काये ।
कारबार याय धका मन नं गोया । मदु छुना केने मते खँ-खि फुक बोया ।
मेता ज्या-जि मदु सा आशा जक याना । करपिनि छेँस वने मते बजना ।

बोहा

दाजु किजा बन्धु मित्र हनं उथें याये सन्मान ।
छेँ द्वाहा ओह्य शत्रुयातं थव दु थे या सन्मान ॥१॥

चौपाई

नेकू ताहाह्य लुसी हनं धँ-वा । दुर्जन मनू व मिसात थपि ख ला ।
अमिगु विश्वास व खुसी सिया बास । याय मते गबले ह्यया च्वने त्रास ।
नाप च्वने मते शंका दुह्याके । नीचपागु सेवा तोता छोय धाये ।
खँ-खि ह्याइगु निह्य चोना थोगू । तुला नेने मते गनं खँ उजोगू ।

बोहा

सुयातं म कनी मने लगू याये मागु व ज्या ।
व जा मनुष्य उत्तम का सिद्धि जुई दया ज्या ॥२॥

चौपाई

सने मते थो थे जिह्य जुजु भापा । स्वामी याय मते मूर्खघात पासा ।
इच्छा याय मते थुगु निता धाये । ज्ञानी व महात्मायागु सेवा य य धाये ।
रफूली स्वह्यात अनेकगु शास्त्र । सुराह्य मनूयात गथे दइ शस्त्र ।
दक-दिक शास्त्र सदा न सोये । सदा न बुद्धि दया ल्होना च्वनि धाये ।

दोहा

धर्म अर्थ काम मोक्ष छता हे महुहा मनु ।
दुगुचया गलसं चोंगु दुरू सीके मा व मनु ॥३॥

चौपाई

भति भति जू सां मुने धन न्हि-न्हि । सयके ओ विद्या अनेगु व न्हि-न्हि ।
धन विना दान जुई गन हानं । याय मते खर्च स्वाकं व छ-दाम ।
स्वाइतिनि सछि दँ धका मन नं खंका । धन व विद्या नं अति सुख सी खंका ।
दयके ओ विद्या धन बुद्धिमान जू सा । मुने मा सदा नं विद्या भति-भति जू सां ।

दोहा

मूर्ख तल का तुती मणि छेले तलं का काँच ।
मी बले सी का जात दया थुगु मणि का थुगु काँच ॥४॥

चौपाई

थुग स्वता तोती सदां श्व मनु नं । झूठ ध्यवहार नं बृत्ति सनेगु नं ।
करपिनि अहित मनं श्व म याये । छु या सा दुःख सी उगु ज्या मयाये ।
विद्याया धन श् दानं जाया ओई । गह्याक विद्या दुसा नं श्यातुया गन ओई ।
लाका यने मफु का सुना नं वो जा । या वै वैत सेवा धनी-धनी दया ।

दोहा

सज्जनयाके धन म दु सां वैके वै का गुण ।
पया मास फल म दु सां वै का शीतल गुण ॥५॥

चौपाई

विद्या जा बन्धु विदेशस जुई । विपत्तिस पक्ष व हे विद्या जुई ।
गृह्य मनुखं विद्या ब्वना चोनी । दुःख फुक तंका सुख सिया चोनी ।
सिना हे व सां स्वाना हे चों सां । कीर्ति ज्वनिगु ज्या जिवनं याना चों सा ।
कमया भोग न ध्याधिकया चों सां । न्हेलं चाः दया धाये न्हेलं ब्वाना चों सां ।

दोहा

मनुष्य जन्म छको कया ज्या जि म या सा सार ।
असार महिनां वा-फुति म दु सा ज्वी मखुका व असार ॥६॥

चौपाई

छगुली ज्यास अधिकार निहा याई । कला म सिकं हाकनं ब्याहा याई ।
कनां कने मज्युगु खं कनी मिसायात । व थें मूर्खहा मेव म दु धाल ।
तःधं ज्वीगु मव वया चों सां । चीधं जुयाव ज्या-जि याना चों का ।
चिकिधं जुयाव मिया पुसा बोया । दिनि दिनि छोयाव तेज बल बोया ।

दोहा

लक्ष्मी भापी मांयात पिता व हरि भगवान ।
दाजु-किजा विष्णु भति खने त्रिभुवन देश समान ॥७॥

चौपाई

करपिनि हित धर्म सम म दु मेगू । परपीडा सम पाप म दु मेगू ।
ज्ञानी गुणी जुयव नरम जुया बोनी । तम्मागु पंमा क हे छुना ओना ।
सेवक लुच्चा मभिहा कलात । कृपणीहा जुजु कपटीहा त्वाये ।
मन-मनं सियकि थुहा पेहा सो नी । प्वाथया शूल थें पीडा बिया बोनी ।

दोहा

छको जा कालं ज्वना यनी न्हि-न्हि हे सो सां ।
फुक धन-सम्पत्ति त्रोते माली जिद्दी याना चों सां ॥८॥

चौपाई

ज्वी मखु ज्या थव घका मते धाये । यानानिं श्वये फु मफु अले धाये ।
कातर म जुसे सूरा जुया धाये । अल्सी मचासे उद्योग व धाये ।
उद्योग धावव लक्ष्मी द्वाहा भाई । कातर मनुष्यं दैवं बी धाई ।
उद्योग बल नं दैव तेला छाई । यानां-यानां मज्युसा स्वैत दोष ओई ।

दोहा

को व कोकिल भेद म दू श्वे बले जा उथें ।
वसन्त काले सी दई का कोकिल को थथें ॥९॥

चौपाई

दुर्लभ जन्म मनुष्य धका खंका । छोय माल काल अल्सी फुक तंका ।
गुलितक देहस प्राण च्वना चोनी । उलितक ज्या-जि याना काल छोया चोनी ।
फुक सुख-सिद्धि ज्याया वशे याकी । अपमान यायु ज्या यागु तोफीकी ।
याय व यज्ञ जप तप ध्यानं । श्व फुकया सिकं भिंगु ज्या हानं ।

दोहा

मधुर वचन थ्यें योगु म दू संसारे मेगू ।
उपकार या सा तमं-तमं सुधात यो श्वे दू ॥१०॥

चौपाई

गुलि दु जड व जीव थन प्राणी । भिं व म भिं व गुण अवगुण खानी ।
थमी फुकया थन कारण तवधं का । तःधं सां ज्या हे तवधं का ।
भिंगु ज्यायागु फल सुखयागु भोग । फुक सज्जन नं काल थुगु जोग ।
मडुगु ज्यास सुनां योग याई । दुःखयागु भोग वं हे धका याई ।

दोहा

सज्जन वंगू लयें वने चानं न्हिनं फः सा ।
मफु सा भति नीं बना श्वये सुख सो वने फः सा ॥११॥

चौपाई

थवत भिके सुनानं सोई । चानं न्हिनं वं ज्या-जि याना सोई ।
ज्या सनि भिम्हं शोक फुक तोता । व नं थन भिं कि लोक परलोक ।
अल्सी व सीम्ह उथें धका धाये । धाये म फु व नं श्व ज्या जि नं याये ।
उक्ति या नीति बल दु ति ज्या या । नीति अनुसारं मनं स्वया ज्या या ।

दोहा

सज्जन मनुखं योगु बोलि पर-उपकार जा याइ ।

वयागू हृदय मन्दिरे सुयश-चन्द्रमा न्हयाइ ॥१२॥

चौपाई

गुलिसिनं भाग्यघात बीया दोष । दुःख सिया चोन तोताव उद्योग ।

सुनां याना ज्वीका उद्यम व्यपार । दै मखु बैत दुःखयागु भार ।

उद्यमया खँ का सुखयागु मूल । फुका बीव नं प्याथयागु शूल ।

उकिया नीतिं उद्यम घाय माल । न्हि-न्हि वयात याई धन दया नं मान ।

दोहा

हीरा मोति मणि हनं मयो जित का हार ।

जि अति घोहा मनुष्य श्व का चरित्र याःहा सुधार ॥१३॥

चौपाई

सज्जन लिसे सत्संग याये । सज्जन लिसे नाप-नाप ब्याये ।

सज्जन लिसे सदा नं मित्रता याये । दुर्जन लिसे संसर्ग म याये ।

लुंयागु परीक्षा प्यता श्वो याये । छुया दाया चुला त्वा-ल्हाये ।

व थें मनुष्यया परीक्षा याये । विद्या व स्वभाव गुण ज्या याके ।

दोहा

पापीया न्हयोने लाता जुये धर्मीया न्हयोने वीर ।

सम्पत्ति दःसां कर्मलु जुये विपत्ति बले जुय धीर ॥१४॥

चौपाई

न्हि-न्हि ह्यायात ज्या-जि याका शोये । ह्यास बल दया श्वये जी लोके ।

मनं अद्यगु ज्या याये श्व अभ्यास । न्हि-न्हि जुई दया बुद्धिया प्रकाश ।

खेती याये व व्यापार का हानं । छु या सा दई दया अपालं दामं ।

न्हापा लाक लहिय थव परिवार । लिपा याये हनं देश-उपकार ।

दोहा

थवगू चरित्र थमनं तु विचार याय व मा ।
जिगु आचरण पशु थें ला सज्जन थें जुल ला ॥१५॥

चौपाई

दान बिया गरीबयात छन्ह छ दाम । याय मते मन नं छनं अति अभिमान ।
याय मते प्रीति दुष्ट-जनयागु । रीत ज्वना का सज्जन-जनयागू ।
कलिसे मन नं मिले जुया चोने । बिनति याव सकत्याके चोने ।
सुख सिया थनस फुक सन्सारं । याई का छंत थन अधिकन प्यारं ।

दोहा

बालकया थें जुय मा जि निर्मल न्हं थुगु मन ।
छन प्रपंच तोता सने भिं ज्यासं तन-मन ॥१६॥

चौपाई

सिमाया फल का खुसिया लः का । मेघया वृष्टि व स्वता चिज श्व का ।
म का थमं थवत धका का । सज्जनयागु धन थवत म धा का ।
मधुर वचनं शत्रु नं मित्र जूई । मधुर बोली नं सुख सिया जूई ।
मधुर बोली जुल उन्नतियागु थाये । मधुर बोली याय धका मन याये ।

दोहा

इन्द्रिय भिगुली मन हनं न्हि-न्हि बस वे मा ।
काम क्रोध मद मोहया बस जि म जुये मा ॥१७॥

चौपाई

विद्या अति सलसां दुर्जनयात तोते । मणि दुसां बि खना अति भ्याना चोने ।
दयालुया दोष ईश्वरं सह याई । साधुयागु दोष लोक नं सह याई ।
धन बिय मा श्व दरिद्रयात । धनीयात धन बियां छुया फल लात ।
रोगीयात वासः जुया चोनि चाहा । खेले म दु वासः निरोगीयात आहा ।

दोहा

उद्धार यांना ब्यू सदा सदां करुणा तथा प्रभु छि ।
फुकयात खनेगु सदा सम लोमके मखु जिं ॥१८॥

चौपाई

कमाई याइहा कायं पिया चवनी दीप । अल्सी म चासैं यांना चवनि शीप ।
निर्धनी बौयात काय तोता वोनी । धन बिय फुसा फुक थव जुया चानी ।
परंपरा धनया लाभ यांना वो सां । तुया चोनी धन नं खर्च यांना चां सा ।
तुतू तुयाव पाखं चुला वोंगू । लख तबा मदल छको वना सो हुं ।

दोहा

काम क्रोध मद मोहया गुलित मने दर्ई खानी ।
पम्डित सा नं मूर्ख धका वैत जा खना चवोने मानी ॥१९॥

चौपाई

देशाटन या सा बुद्धि तीक्ष्ण जुई । उद्योगी मनुष्यया छें लक्ष्मी गृहला जुई ।
लाहात पौ चिना जुयां गन ज्या सैका । टक दुगु मोहल गनं प्याहा वैका ।
करपिसं येके धका मन या सा । ह्य मदु थास याय बयान वया का ।
करपिं थव जन जुयके मा सा । विद्या चवने मा का वन छु-छु धा का ।

दोहा

धन बिया ज्यूयात संचय या ज्यू बिया तोपू लाज ।
धन व ज्यू व लाज बिये छगू प्रीतिया काज ॥२०॥

चौपाई

सुर नर मुनिया थुगु हे रीति । स्वार्थी म जुयाव यांना चवन प्रीति ।
कक्या नीति त्याग याई देह । सकयानं सन्त धाई अन वैत ।
विना सत्संगनं विवेक व दै ला । अभ्यास विना नं ज्या अः-या वै ला ।
उकिया नीति ज्या यांना शव्य मा का । ज्यूगु म ज्यूगु सिया वै ज्या का ।

दोहा

आत्मा ओ परमात्मा अलग चवनं बहु काल ।

नाप लाका बिल का ईश्वर जा सद्गुरु जुया दलाल ॥२१॥

चौपाई

पत्यार म जुल खःगु खँ नं सुं हे । झुग्टा बोलि या सा पत्या फुक जू हे ।
कथास च्वोना नं ऐला मीय फुका । हिला-हिला जुय मा दुरु थू जू सा ।
लुं जा गबलें खतं नया वै ला । नयात कुभिचां नया ह्य फै ला ।
सफू श्वैह्य म दिक न्हिन छया । नरक वनि मखु धर्म व नं सीया ।

दोहा

छु-छु ज्या या सा सुख सीगु मनं म या का जाँव ।

सीक-सीकं लुं तोता ज्वना-जिना चोवन काँच ॥२२॥

चौपाई

गन दया दत का अन धर्म दै का । गन लोभ दत का अन पाप दै का ।
गन दत क्रोध काल अन दै का । गन क्षमा दत का अन थव दै का ।
थानयात न्याय न सना धन श्वीकी । अनयात धर्म थुगू धका सीकी ।
निपा लाहा निउर मढी तया चोह्य । अधिकन चंख चतूर थुजोह्य ।

दोहा

कक्ष्या ऋणं केनेव सो बुद्धि तोता वोनी ।

गथे कुन-भंगः पंजले अथे हे कुंका चोनी ॥२३॥

चौपाई

सच्चाह्य जुया चो थुगुली संसारे । मुनां ज्वनि श्वया का थन वैत का ज्हे ।
म दु सा थःके मालयागु कू जा । घाट-जगातीं काई अन छू का ।
क्षमाया ति पुण्य दण्डयागु दै ला । अन्याय यासा मनुष्ययइ भिना वै ला ।
जुजुनं पुण्यस गन न्हे चिला वोनी । प्रजालोक नं अथे धर्म याना चोनी ।

दोहा

हैं व बोह व नापं जुलं मान सरोवरस ।
बोह नं असला न्या मा जुलं हेंनं मोति अनसं ॥२४॥

इति श्री सिद्धिदास अमात्य विरचिते
सज्जन हृदयाभरण द्वितीय सर्ग ॥२॥

दोहा

लोभी का छहा पापी का निहसैं यात का खेल ।
परिणामे सो थपिं निहसं लोकं धा वनि बैल ॥१॥

चौपाई

सुयाकें थन म दु जातयागु शोक । धन छता म दया वयान्वन शोक ।
फ यागु जन्म जुया नापं सो-सो । ध्याना चवन सीन धका व नं सो-सो ।
विधवा मिसाया दुरूपो छिनाबोया । दुसुना वन हानं अनंतुं बोना ।
निर्धनी मनुज्यया बुद्धि मनं पिहाँ वया । हाकनं दुहाँ वन अनंतुं बोना ।

दोहा

धा जकं धाइहा या हे मया वैते का धाय लबार ।
आखिर धोखा नै व नं जमराजया दरबार ॥२॥

चौपाई

छु बी जिल का भीस न थन दान । मेतासिनं तःधन विद्या धका दान ।
अन्न-दान बियां निह छि धका तूई । विद्या-दान व्यू सा जन्म वया तूई ।
गन म दु शील-स्वभाव छता नं । अपिं मनू जा म्वा-म्वा सित ज्ञानं ।
तुडिं या सा छु ज्या म व्यू दू । अत्सी न रन सुख स्थिवावो जू दू ।

दोहा

शास्त्र छुं हे सियावो याय म धा उपकार ।
गथे व ज्वरया जोरसं जा-जि म या व न याद ॥३॥

चौपाई

धनघात म्वाक फुके मते भाई । अधिक न खेले दु धन श्व-श्व हाई ।
धन जक न्यू सा थन फुक लोकं । मुंवाई सुमुक तोता फुक शोकं ।
लहेया तल बुद्धि थमं गुलि स्यू का । सफू-किताप धका गुगु ज्यू का ।
सफू-किताप म बा गुह्यसे नं । वयागु बुद्धि अवश्य नं सेनं ।

दोहा

या सा ज्या फुक धिलां सिधै हयासं ज्या गन ज्वी ।
सिमाया फल सै बेलास का न्हापा लिपा फल गन बी ॥४॥

चौपाई

विष नं का सा ग्याय मते भाइ । ऋणं केनेव ग्याये माली धाइ ।
दां छिया वासलं विष लाया बोनी । ऋणं केनेव भीख व न फोनी ।
छलफल या सा न्हागू खँ नं भीसं । थये धका सिया वै फुक खँ-खँ भीसं ।
न्यो-नी म जुसे सुमुक च्चोना चों सा । थुगू ज्या थये धका छुया सी सो का ।

दोहा

मत-ज्योतिसं जुना सितं गथे व पुतली की ।
यौवनवतीया मोहस मिज फुतं सी की ॥५॥

चौपाई

न्यों बने न्हाया सा मेवयाके बोना । सीका वई व नं म स्यूगु बोना ।
मचा हे तिनि सां ज्ञान दै बोया । मलेभता पालु सा चिगो सा न यो का ।
थव गुलि स्या का उली हे स्यागू । मन-मनं खंकि करपिनि स्यागू ।
तालाजुं लनेत कंपा जा म सोसे । गुह्य लातां लनि का लनीहया घो थे ।

दोहा

सुना नं सुख-दुःख ब्यूगू मखु यानागु ज्यां बिल का ।
फस नं ध्वायें पँथे केन हाकनं बिल लिक्खा ॥६॥

चौपाई

गुलि गुलि शास्त्र श्वया है न्हि-न्हि । ज्ञानयागु स्वान होई वया भि-भि ।
शास्त्र म सोसे सुमुकं च्वन धा सा । मूर्ख जुयाव खोई व नं पासा ।
न्ह्याक बैस दुसा नं विद्या स्वै न्हि-न्हि । विद्या सया मन न्हिलि वया अन न्हि-न्हि ।
विद्या म सयव दुःख सिय माली । विद्या सिया चों सा सुख सिय माली ।

दोहा

पालीतःयागू धूयातं याते मते अपमान ।
वो धू बोयाव मिखास दनी पीर जुई धुमयाम ॥७॥

चौपाई

विद्या म स्योंसे सुमुकं नका तीका । काय-पुत्री लहिना तधी याना बी का ।
लिपा जिपि मां-बौ निह्यं पापी धाई । काय-पुत्री निह्यसें भिंगु गन यायी ।
थवगू कथास न्हाय्कं दया चों सा । ख्वा श्वया हुय फै धुलं किना चों सां ।
थवगू कथास सफू दया चों सा । स्वये दै न्हिनछि चान्हे जुया चों सां ।

दोहा

सिमा नं फल खाना थत म का खुसि नं मत्वन का लः ।
करपिनि सुखया कारणं सज्जनं जन्म काल ॥८॥

चौपाई

जुलं त्याकाव धनी जुय भापा । याय मते आस छन्हू नापं पासा ।
पंच-पाण्डव जूलं जुल नाश । याय माल हन वनयागु बास ।
करपिनि मिसायात माम धका धाये । करपिनि धनयात चा हे धका धाये ।
करपिनि ज्यूयात थवो थे खने फू सा । ज्ञान कुह्यं सीकि थुलि याय फू सा ।

दोहा

बो ब्यू थ्यं चीं स्योँगु ख जा मनं विचा यांना का ।

तोँ हे म त्वंसे खायू वास ज्वर लाई मखु श्वया का ॥९॥

चौपाई

मांयागु प्वाथं प्याहा वयवं जा । ग्याँ म दु वयाके लोकं थुगु खं का ।

हितू-हिलाव सत्संग यांना । अले तिनि तैगू ज्ञान-गुण लाना ।

सा-मे लहयूसा दुरू नय दै का । सर्पयात लहिनां विष फय दै का ।

थ्व थें पात्र विचा याय सै का । दुःख फुका न्हिनछि सुख याय दै का ।

दोहा

गुहासें ब्यू का वैश्य हे याये मा का आश ।

लः म दु पुखुली कहां वनां तनि मखु का अन प्यास ॥१०॥

चौपाई

म्हापा लिपा गबले म सिल थन भीसं । कालयागु ताप वई थन भीतं ।

फुक धन-सम्पत्ति तोता वने माली । धर्म व पाप थ्व निता ज्वने माली ।

वनी मखु बैस सिना जि धका का । धन व विद्या दयके आपा का ।

कन्हे सीन काल बल भापा । धर्म यांना जुय न्हि नछिया न्हापा ।

दोहा

शास्त्र-सरोषा तोता छोया भरोषा काई मेता ।

सुख-सम्पत्ति जा छूँ म दू नरक बिना मेता ॥११॥

चौपाई

स्याना-तिना हयागु दाम पुले फू सा । धन दुहा वयात धाये माल स्यू सा ।

स्याना जक हया छ दाम म पूहा । न्हाका धन दु सा नं धाये थ्व म दूहा ।

भाख म बोसे सुमुकं जक च्यो ना । सुख सी इच्छा मूर्खया जा वोना ।

सुमुकं तथाव ज्यामीयात दाम । सुनां ज्याला बी का तथाव बेकाम ।

दोहा

मभिंहा मा जुया हिला-हिला मभिं म खं छह नं ।
थवगु मन जा लता श्वयां जि हे मभिं थनसं ॥१२॥

चौपाई

त्याग घाय मनं सकतां फै का । अन्न व लः व भी तोते गन फै का ।
चिन्ता या तथा ति न्ह्यागू माल जू सां । त्वाक ज्याइ मखु का भेवयागु दू सां ।
बी जक फ सा भक्त धका वोया । पक्ष जा जुया वै हरिहर वोयां ।
सिना हे वं सां वयात लीपा-लीपा । बयान याना बी लोकं फुक सीका ।

दोहा

सा-धन किसि-धन सल-धन व सां रत्न या खान ।
गुखुनु वै का सन्तोष धन उगु फुक धू व समान ॥१३॥

चौपाई

पर-उपकार छापं तिना जू सा । शोभा अति दुहा धा हाकुहा जा जू सां ।
ह्यासुगु सिं चुला सिंह तिना जूगू । छाप मखु उगु जा रंगं धका ध्यूगु ।
कालिगरं तात का पेच-की हीका । भति भति या सा छु ज्या जा मजी का ।
राहु नं ज्वनी गथे सूर्य चन्द्रयातं । भति-भति ज्वनाब ग्रास व नं यातं ।

दोहा

बल्लाह्याया जक साथ दु का निर्बलया म दु साथ ।
फस नं मियात ग्वाका च्वन मतयात स्याना च्वन साथ ॥१४॥

चौपाई

गुलि ख्वने फत का उलि शास्त्र सैका । म बोंरय सुमुक च्वनां व जा गन सैका ।
गंगाया जल थन लैयावो हैगू । धःप ज्वना वन्हं ति गन चुता ज्वन्हं हैगू ।
अत्सी जुयाव पुतू गुला चो नं । दामं काय मडुग काल वोना च्वोनं ।
अनेगु जुक्ति न खुसि पने फै का । काल पनेगु युक्ति मुनां थाय सै का ।

दोहा

शब्द बराबर धन म दू गुह्यसैं सिल का बोल ।
दां बियां दै का हीरा-मोती शब्दया मोल न तोल ॥१५॥

चौपाई

गुलि सु-का निल का उलि तं भं-का । तु कुया बनाव चब्बी भन् का ।
नुगले स्यागु खँन ज्ञान-गुण ब्यू सां । त्वधुला वनि का मन ज्ञानीहया जू सां ।
सेना जक तःसा माकः नापं ज्ञानी । प्याखं हुया केन का भिगु जुया बानी ।
खन्दनि थानाव तीं-तीं न्ह्या जूगू । स्वक खँक सकलें इती-इती न्हूगू ।

दोहा

दां हे म्वाक न्याय दुगू थुगु संसारया रूप ।
हरि भगवानं बियत जुलं ग्राहक महु भरपूर ॥१६॥

चौपाई

मिखां लं स्वया न्यासी बना चोने । बुलुगू लः जा छाने याना तोने ।
सत्य यानाव खँ-खँ लहाना जूये । विचार याना मनं सकभनं जूये ।
लाम याय फःसा धनं पिया चोनी । खर्च जक या सा धनं तोता चोनी ।
खर्च याना थें लाभं याय सो नी । वया छें सदा नं धनं पिया चोनी ।

दोहा

शास्त्र स्वेगू थुगु जगतसं भव-सागरया नां ।
मेता स्वो सा दबे जुया कसिया वनिका न्हं ॥१७॥

चौपाई

रेनीगु कालस पण्डितयागु बुद्धि । अःखया वनी का मदया सुद्धि ।
केराभा मास केरा सया वेवं । पाला बी वयात चुपी फुक ज्वेकं ।
तृष्णा थींजागु ध्याधि म दु भाइ । दया थींजागु धर्म म दु भाइ ।
सन्तोष थींजागु सुख म दु भाइ । क्षमा थींजागु तप म दु भाइ ।

दोहा

सुख-दुख जूग ज्यां धका मेतां जूग मखु ।
हक्का छो सा शत्रु जुई येकेत योगु खँ छू ॥१८॥

चौपाई

आख सेनेव मूर्ख फुना वोनी । हरिया जप नं पातकी फुना वोनी ।
नोन म वासा त्वापू फुना वोनी । जागा जुया चोंसा मय फुना वोनी ।
सकर्यां मनस म दुगू यो का । थक्के दुगु माल सुयां जा म यो का ।
सकर्यां यल का न्हगु चिजयातं । पुलां-पुलां वस्तुयात बरबादं ।

दोहा

धर्म ग्रन्थ व सज्जन नं निहासें धा छता खँ ।
दुःख बिया चों सा दुःख वर्ई सुख बिउसा सुख खः खँ ॥१९॥

चौपाई

खुँ नं म फु यने खुषाव योंका । दाजु-किजां म फू इना काय स्योंका ।
खर्च यात धा सा दया वर्ई हानं । अति तवधंगु विद्या धन हानं ।
अति तवधंगु भण्डारं थो का । शास्त्र स्वधाव ज्ञान कया सो का ।
खर्च यात धा सा दया वर्ई हानं । पा जुया वनि व मुना तल सा नं ।

दोहा

ज्वने मते दैबं बी धका याये फु-फु थे उपाय ।
दैबं ब्यूगु अन्नयातं मने मा वैत छु याये ॥२०॥

चौपाई

ऋणं ध्योंका थकुहा पिता शत्रु धाये । बिचा म पाहा माम शत्रु धाये ।
अधिक रूप दुहा कला शत्रु धाये । मूर्खहा काय जन्मछि शत्रु धाये ।
धन अति दया नं दान जा म याहा । शास्त्र म स्योंसे वैद्य ज्या याहा ।
मूर्खहा काय जुजु अति क्रोधी । थक्का देशया शत्रु जुया वोनी ।

दोहा

कर्म बी धका च्वना मूर्ख मयात उपाय ।

ल्हातीं जोने धुंगु जा यने मा म्हुतुस छु य.य ॥२१॥

चौपाई

उपाय याना सर्प किसि सिंह जोनी । उपाय याना व लखंस चोनी ।

उपाय यानाव मनू स्वर्ग वोनी । हीरा चुला वयन का उपाय न सो नी ।

काय व कलात व शत्रुयात हानं । दण्ड याय मा सा युक्ति याय मालं ।

हने मापित व मित्रयात हानं । दण्ड याय मा सा युक्ति याय मालं ।

दोहा

मनुष्य जन्म जुया छको भिं म भिं ज्या छु याइ ।

उगु हे भोग याये माली लुमंकी थुगु खँ जा भाइ ॥२२॥

चौपाई

विष जा म दुहा बि नं फणा काय मा का । विष दुगु म दुगु सुनां स्यू का-का ।

फणा जक खने ओ खंको ध्याना वोना । सूरयागु लक्षण था हे धका सो नी ।

मृगं म यात सिंहात राजा । अभिषेक धूगु गनं दु ला का-का न

थव बुद्धि बल नं जुजु जुघा काल । थःत थ काईहा थः हे खने माल ।

दोहा

निकास म दु सा तुंथी गनं चानं न्हिनं लः वै ।

उपाय याये म फु सा थमं कर्म जक गन वै ॥२३॥

चौपाई

कयायागु धन्दा सदां वया चोनी । बिया म छोटले बिय धका चोनी ।

बुख ला सुख ला धका बिये लः का वोयी । कयाया पिताया मन सदां नं खोयी ।

खुसि व पुत्रीया व हे धका चाल । खुसि न जव-खद चुला यना काक ।

पुत्री जनतये कु मुका काल । दिसा हे च्दने मा सदा-सदा काल ।

दोहा

ज्या या सा ज्याला बी अवश्य नं धिना-धिना वैतं ।
दुःख सिया तुं म्हुया तगुलीं लः प्याहा वल वैतं ॥२४॥

चौपाई

उद्योगीया छेंस लक्ष्मी द्राहाँ भाई । दैवं बी धका चवने मते भाई ।
बुद्धि-बल द सा कर्म जाया वोनी । याना नं म ज्यू सा दोष स्वैत सो नी ।
सन्तोष म ज्वीव ब्राह्मण सेना वोनी । लज्या मचाहा कुल-स्त्री सेनी ।
सन्तोष ज्वीव जुजु सेना वोनी । लज्या अति चाहा बेश्या फुक सेनी ।

दोहा

उपाय युक्ति छुं म यास्यें दबं गन कया बी ।
पु-वाचा म पिसे भूमिं गनं वा थमनं सया बी ॥२५॥

चौपाई

दुर्जन जनयाके मिसात वने यो का । जुजुया स्नेह सुयाके ओ का ।
अपालं धन जा कृपणीयाके दै का । पर्वत कुनस जा आना वा वै का ।
मूर्खहा मनुष्यं जुजु व धाई । ज्ञानी जनपिसं वैत मूर्ख धाई ।
सेवा जक यानां ज्या-जि जुया वो सा । लड्डू बिय म्वा वैत अन ओना ।

दोहा

मूर्खया संगतं सज्जनं चा नं न्हि नं दुःख सी ।
कौया ज्यासले लागू लोहँ न्हि-न्हि छयागु खनी ॥२६॥

चौपाई

उपदेश बिया नं स्वभाव हिले थाकू । मि जा सिना वनेव लख काके थाकू ।
सकस्या नं यो का राज्यलक्ष्मीयात । उकीया निंतिं जुजुया सेवा यात ।
योहा मनुखं श्राप हे ब्यू सां । ख्या यात धका व सुमूकं चवनी स्यू सां ।
कुष्ठ नं थियाव हा-हिया सेना वों सा । सुया म यो वु थव हा जा सो का ।

दोहा

भतिचा जू सां मुने फःसा जू वनी न्हं धनवान् ।
भति-भति आख बोने फःसा मूर्खया दया वनी ज्ञान ॥२७॥

चौपाई

जुजुया मिखा नं स्वयेवो मात्रं । कुल दु सां म दु सां जुया वै पात्र ।
लोकन वैत धाई अन जा हाई । लक्ष्मी न्हिलाव वया छेंस द्वाहा भाई ।
बेला-बेलास दुरु साया न्हयाना काई । जुजु नं प्रजायात लहिना कर काई ।
सिमायात मल-जल याना नं चोनी । फल-फूल सःगु खाना नं चोनी ।

दोहा

दुष्टया संगत लागुलीं सुयात जा दोष म वो ।
सुलिमं दुरु घः ज्वना वो सां मद हल धाई अन सो ॥२८॥

चौपाई

विद्या नं विनय दयाव बोधी । विनय नं पात्र जुयाव बोधी ।
पात्र-जुयाव जा धन दया बोधी । धन नं धर्म धर्म नं सुख बोई ।
खेले म दु खिचाया म्हिपं दुगु सो-सो । ख्याय म फु भुजिन भुना जक वो सो ।
खिचाया न्हिपं व मूर्ख जा म यो का । विद्या म स्थोसि मुमुकं ज्वना खो का ।

दोहा

स्योगू खँयात ल्होने धका सना जू कोटि उपाय ।
स्योगू वुख्यात मथे यानां नौनी फै मखु काये ॥२९॥

चौपाई

सुयाके म दु का थन न्हं घेबा । बोयात सुनां धाई न्हिनछिया सेवा ।
जातया शोक दामं याना चों ला । दां दुहा मनुष्य दान लाना चों ला ।

इति श्री सिद्धिदास अमात्य विरचिते

सज्जन हृदयाभरण तृतीय सर्ग ॥३॥

स्त्री धर्म

दोहा

ज्या हे याकेत ईश्वर नं जन्म बिलं भीतं ।
दैवं याकुगु ज्या तोता गन थिक ज्वी भीतं ॥१॥

चौपाई

पतिव्रता धर्म चवथा चौपाई । दोहा जक नीतिया खँ का स्वया काई ।
मिसायागु धर्म थुगू धका सीगू । अधिक नं ज्ञान थुकी नं बीगू ।

दोहा

मिं या सा जक मिं धाई या-यागू नां काई ।
व्यापार या सा व्यापारी धाई खू वं सा खूँ धाई ॥२॥

चौपाई

थवो भात हाकुसे चोना चों सां । चाण्डाल पापी रोगी जुया चों सां ।
भिंगु स्वभाव धर्मात्मा जू सां । अधिक अमली तमकालि जू सां ।
बुढाहा मूख लाता कां जू सां । स्वयं नं मज्यू वज्र ख्वायें जू सां ।
नाले हे म छालायु दरिद्रहा जू सां । द्यो थें खने वो पतिव्रता मिसा जू सां ।

दोहा

सदा नं दुष्टया संगत जा या वने मा न्हां त्याग ।
कौया ज्यासले चों वं सा मिं कयकी धुमधाम ॥३॥

चौपाई

अधिक भ्यानापु भयानक जू सां । परस्त्री लम्पट कपटीह ।
अहंकार तोता काम क्रोध तोता । स्वामीयात न्हिनछि न्हीके माल सो सा ।
यौवनया लोभं धन केनि मेवं । तिसा-वस बिब धाई जिके जक वेवं ।
जात्रायागु हुलस ह्य-ह्यि ज्वना साली । पतिव्रता मिसा नं धैर्य मन धाई ।

दोहा

विद्या बों सा ज्ञानी जुया तोती पर-अपमान ।
अपमान याह्य पण्डित नं वो जा मूर्ख समान ॥४॥

चौपाई

पतिव्रता मिसाया, गुलि सँया ओ दू । व मिसा उलि तक स्वर्ग वनि सो हू ।
शोभा दै थुह्य मिसा अधिकनं आहा । मेव मिजं खना म जूह्य व डाहा ।
तिसा-वस केनसां लोभ जा म चाह्य । थ्व हे मिसा का धर्म धका घाह्य ।
थुगु वो उगु वो धका खँ-खँ ल्हा सां । पतिव्रतां तोति जिद्दी याना था सां ।

दोहा

थो संसारे जन्म जुया निता हे वस्तु सार ।
मिंके बोली-वचन का याये पर-उपकार ॥५॥

चौपाई

सा सागु मढि-चढि म बिसे स्वामीयात । थमं जक नया चवनी च्वाकं कया नं ।
पापी धाई वयात अन फुक लोकं । सिना लि नरक वनी का न्हां उगु दोषं ।
गुलि फत उलित स्वामीयात हित धाई । सुसार यानाव अति चाकरी व नं धाई ।
भूमिस म तथ थें मान याना जूई । पतिव्रता मिसाया व हे रत्न जूई ।

दोहा

अधमया संगत लागुलीं धार्मिक जू वनि पापी ।
सर्पया म्हुतुसं लागु जल विष हे धका भापी ॥६॥

चौपाई

मिसाया स्वामीं जुल गुरुज-देव । धर्म तीर्थ व्रतपागु व हे नेम ।
उकीया नींतिं फुकयात तोता । पूजा घाय माल स्वामीयात वोना ।
थव स्वामी तोता हिला ज्वी यो थे । सिना लिं व मिसा श्व बोह ज्वी व हे ।
मिखा पिका स्वामीया मेव मिजं सोई । लिपायागु जन्मे वया मिखा सेना वोई ।

दोहा

सुना नं थःत म भिं स्वई उगु तोता छो ध्यान ।
सुयातं सीका जुये मते यानागू धर्मस ध्यान ॥७॥

चौपाई

सुख सां दुःख सां बराबर याना । चवना चवनी व नं धैर्य मन याना ॥
धन दुसां म दुसां सह याना चोनी । पतिव्रता मिसा नं थुलि याना चोनी ।
सः ची-सल नं मधुर नं हाली । भिना चवनी अधिक मिसाया बानि ।
थवगू बयान थमं जा म पाई । करपिनि निन्दा मखु वनं याई ।

दोहा

थःत साक्षी ईश्वर दू मन नं या श्व विचार ।
मभिंगु ज्या तोता भिंगु या प्राणीया उपकार ॥८॥

दोहा

पतिव्रता मिसा नं याना चवने मागु । म यासे सना ज्वी थवो मनं धागू ।
स्वा बले दुःख सिया सिनालि यमराजं । शास्ति याई वयात वाका बैत भातं ।
अशुचि ज्वी गथे मनुष्य व सीह्य । स्वामी बिना मिसा नं जुया वनी सीह्य ।
शुचि लाके धका व न्ह्याको शुचि जूमां । भात मदु मिसा जा शुचि व मज्जू का ।

दोहा

थःगू दोष थम नं तुं ल्वीका सो मन नं ।
कवर्या दोष लोमं सा प्याहां म वै तम नं ॥९॥

चौपाई

स्वामीयागु पश्वे जुया ज्वी न्हि-न्हि । भिगुलीं इन्द्रिय चिना ज्वी न्हि-न्हि ।
आहा थ्व मिसा जा भलादमी धाई । सुख सां दुःख सां मन स्थिर व नं याई ।
स्वामीयागु वचन भूमिस म लाके । सिन्हल तिनाव बान जा म लाके ।
इतितिति न्हिलाव ख्याल जा म याये । करपिनि छेंस म वनेगु चाला याये ।

दोहा

श्वे का, श्वे का धका मन वंकी हिला-हिला शास्त्र ।
मंगल याये मा सा सदां ज्वी यो सा पात्र ॥१०॥

चौपाई

मिसा नं छेंस दुगु फुकं माल-ताल । निदान यानाव तये व नं माल ।
लि साले खर्च अपाल म याये । माजु व बाजुयात न्हि-न्हि अनि याये ।
विद्या सयाव मे-भि हाले फू सा । तरुणी जुया नं रूपवती जू सां ।
थव थ्ये बांलाह्य मिजं खन सा नं । मन जा म स्योह्य सती धाये हानं ।

दोहा

विचार म यासे मुनां ज्वी लिपा वो पछुता ज्वी ।
ज्या फुक सेनी का थवगु हे लोकं हिस्सि यायी ॥११॥

चौपाई

मेव मिजन नं न्हिला ख्या या सा । कतासे स्वयाव थन वा धा सां ।
चू लाक म सोसें चवने उह्य जू सां । म न्हिय सुमुक अथें चवनेगु का ।
श्वे नापं हिंसि दु वया पुसे चोह्य । अधिक बैस अति दुह्य मिसा अति योह्य ।
थ्व थिं जाह्य पुरुष परयाह्य तोती । थ्व हे मिसा का पतिव्रता सो नी ।

दोहा

दयके थाकु का भिगू खँ सके फू छकलं ।
पर्वते लोहँ यंके थाकू कुतिके फू छकलं ॥१२॥

चौपाई

पतिव्रता मिसा नं करपिनि स्वामी । छो थे चवनाव जू सां भाग्यमानी ।
प्यार म यायी उह्य मिसा-जातं । अधिक यया चवनी थवो स्वामी यातं ।
स्वामी नं नल सा थमं नया चोनी । स्वामीया दुःख सा थव दुःख सो नी ।
स्वामीयागू गति छु व हे गति धाई । विदेश वं सा स्वामी भ्वातचा नं खाई ।

दोहा

थःत यागू उपकार लो मंकी छकलं ।
पर-उपकार म या थमं छू स्वे वैगु हा नं ॥१३॥

चौपाई

परया पुरुष जा मिखा न म सोहा । माजु व बाजुयाके प्रीति अति ओह्य ।
दुःख सां सुख सां सह याना चोह्य । पतिव्रता मिसा का धाये थु जोह्य ।
लि श्वके दाम सदा नं धाई । दुत हया ब्यूगु निदानं याई ।
कुलयागु रीत फुकं सिया चोनी । थमं फुथि सदानं धर्म याना चोनी ।

दोहा

पण्डितयागु संगतं नं मूर्खया दया वै ज्ञान ।
चन्दन चूहां कया चवन न्हि-न्हि बास सुबास ॥१४॥

चौपाई

छेस द्वाहा भायव स्वामीयात वं जा । ज्या-जि याना बी का छु-छु धाल वं का ।
सदा नं ख्वाल चकंका चोनी । भासँ दिसँ धका मान याना चोनी ।
खँ-खँ लहाना चवनि मखु मेव मिजं नापं । सन्तोष जुयाव तोतका चवनि पापं ।
आपा म न्हिसे चवनी चुछी याये तोती । रीस-राग म यासे क्रोध व नं तोती ।

दोहा

सत्य वचन ल्हाय फु सा वं गबले दुःख सी ।

वचन झूठ यायव तिनी वं सिजले लूं सी ॥१५॥

चौपाई

गुलि तक मिज नं नो-निये तोती । उलि तक थम नं नये-तिये तोती ।
न्हिनछिया मो ल्ह्या यचूका जूई । कोलंन बुया बान लाका जूई ।
स्वया नं भिनि मखु मेव याहा स्वामी । श्वय मा मन तथा थवहा जा स्वामी ।
छु-छु धाई स्वामी न उगु खँ जा नेना । खँ-खँ त्वा म ल्हासे च्वना च्वनी नेना ।

दोहा

धर्म विना नं संसारे निंगु जा मेता म दू ।

पाप विना नं संसारे मनिंगु मेता म दू ॥१६॥

चौपाई

स्वामीयागु वचन भूमिस म लाके । छु-छु धाल उगु फुक पुरे हे याके ।
न्हिनछिया थुसुक तमं जा म चोने । स्वामीयागु रूपस ध्यान याना च्वने ।
थव स्वामी अधिक ल्वापु-खिचा जूसां । दाया-दिया न्हिनछि हेला याना जूसां ।
पतिव्रता मिसा जा न्हिला जक च्वनी । अति खुशी जुयाव नेना जक चोनी ।

दोहा

निंगु नया नं धर्म दई म निंगु नलसा पाप ।

याये ज्या खँ अन्न थुली मनि नं सेनि का साप ॥१७॥

चौपाई

दाया-दिया सन सा खोये हें मा सा । सुकु-सुकु खै का वैके तथा माया ।
पिने वने मा सा याकचा म घोनी । न्ह्यागु थास वनेतं नेना जक वोनी ।
परदेश भाया च्वनि स्वामी गुगु काले । बांलाके मते ह्य-ह्य कलं बुया ख्वाले ।
अजल नं मद्दु उले तिसा नं तीये । अत्तर-फुलेत छेँले मते तीले ।

दोहा

छगुली वनस बूगु पं मुरलि गुलिं गुलिं कं ।
सतसंग नं जू वनिगू मूर्ख व ज्ञानी थिकं ॥१८॥

चौपाई

सँ-सिँ पुया सने मते बान लाके भापा । लुसि-जसि घेना बां लाके मते भापा ।
ख्याल यांना जुये मते इति-इति न्हीला । मिसा पासा म दुसा जुय मते हीला ।
मछा म जुसे गा-गी फुक तोता । इयालस चवने मते ज्या-जि फुक तोता ।
लोल वनि वयाके मेव जनया का । दुःख सिय मालि का उहा मिसां का-का ।

दोहा

च्या दँ भि दँ जक म्वाहा सा नं भिंगु ज्या या सा सार ।
कल्प-कल्पतं म्वाना चवं सां म भिं ज्याया छुया सार ।

चौपाई

स्वामीया पुरा नये ययागुसे चोंका । सागु मसागु सां नये मन वंका ।
हरिया प्रसाद धका मन नं भापा । पतिव्रता मिसाया धर्म थुगु पासा ।
मिसायात तीर्थ वने मन वो सा । हरिहर भापे थवो स्वामी सो का ।
तुति-सिला-लः तोने स्वामीयागु बोना । पतिव्रता मिसाया धर्म थुगु सीका ।

दोहा

रोगया पुसा व ऋणया पुसा यायगु सो निर्मूल ।
भतिचा दत सां मिया पुसा फुकेगू सो बिलकूल ॥२०॥

दोहा

स्वामी नं न्वात धका जवा बिया चवनी । लिपायागु जन्मस खिचा जुया बोनी ।
मिसाया नियम अति तदधंगू । थजिपिनि तुति-पाली भोपुय मा बहू ।
मधुर वचनहा न्हिलाव ज्वीहा । लज्जानं चिकाव सदा नं ज्वीहा ।
शुचि-पवित्र जुया वो ज्वीहा । लक्ष्मी जा लक्ष्मी मखु थ्व हे लक्ष्मी ज्वीहा ।

दोहा

ज्ञान बुद्ध मनुखं अघ्नयात्त सदा-सदां पाइ प्रेम ।

भोजन-मूल सते फुगु जीव खने मा नेम ॥२१॥

चौपाई

सक्ष्मी नारायण बबूया नाम । हर्ष लक्ष्मी धका मामया नाम ।

सिद्धिदास धका जिगु नां सीकी । केल त्वा काछे ननी जि जा बुल सीकी ।

दो छि घो गु सल न्ह्ये नसि साल । फागुन शुदीया दशमी जुल काल ।

जवयागु सिधल प्रत्य थुगु काले । घयादिसँ सज्जनं जित क्षमा पाये ।

इति श्री अमात्य सिद्धिदास विरचिते

सज्जन हृदयामरण चतुर्थ सर्ग ।

शुभम् ॥

युग संस्करण नं सस्नेह श्रव्यकःयात हे

सम्पादक व प्रकाशक	वैकुण्ठप्रसाद लाकौल महाबुद्ध, काठमाडौं-३०
सम्पादन	सुरक्षित
मुद्रक	शादय प्रेस, अम्बहाल, काठमाडौं फोन : १३६०४
तिथि-मिति	सि-पुन्ही, ने सं. ११०१